

1.1 EL GÈNERE

En català, els noms o substantius poden ser femenins o masculins, i això condiciona tots els elements que els acompanyen. Així, els determinants i els adjectius tindran sempre el mateix gènere que el nom:

- *el noi simpàtic*
- *la noia simpàtica*

És per això que diem que els noms tenen gènere inherent i són o bé masculins o bé femenins, mentre que en la resta de categories nominals (sobretot l'adjectiu) el gènere no és inherent: l'ús d'una forma masculina o femenina està condicionat sintàcticament per la concordança establerta amb el nom.

Els noms no tenen unes marques flexives uniformes associades a les diferències de gènere. Les marques flexives que reben els noms, tant els masculins com els femenins, són diverses, estan condicionades lèxicament (varien segons el nom) i permeten establir diferents classes formals. Amb tot, tant els noms masculins com els femenins es poden agrupar en certes categories.

1.1.1 LA FORMACIÓ DEL FEMENÍ: NOMS ANIMATS

Els noms que tenen referents animats solen tenir tots dos gèneres: *noi, noia; nen, nena; fill, filla; gos, gossa; lleó, lleona*, etc. En canvi, els noms amb referents inanimats poden ser o bé masculins o bé femenins: *la idea, el pensament, el llibre, la llibreta*.

Es considera, en general, que en els noms animats el masculí és la forma *bàsica*, ja que morfològicament sol ser menys marcada. Per això, en la flexió de gènere se sol parlar de *la formació del femení* (i no tan sovint de la formació del femení).

Normalment, per formar el femení **afegim una -a al masculí**:

nen → *nena*
noi → *noia*

Afegir aquest morfema, però, pot fer que de vegades hi hagi canvis ortogràfics:

(1) Canvis en l'accentuació:	Pèrdua de l'accent: <i>espòs</i> → <i>esposa</i> Addició d'accent: <i>avi</i> → <i>àvia</i>
(2) Duplicació de la -s final	<i>gos</i> → <i>gossa</i>
(3) Pas de consonant sorda a sonora:	<i>t</i> → <i>d</i> : <i>nebot</i> → <i>neboda</i> , <i>bandit</i> → <i>bandida</i> <i>c</i> → <i>g</i> : <i>amic</i> → <i>amiga</i> , <i>grec</i> → <i>grega</i> <i>p</i> → <i>b</i> : <i>llop</i> → <i>lloba</i>
(4) Duplicació de la -l final:	<i>pupil</i> → <i>pupil·la</i>
(5) Canvi de u a v	<i>hereu</i> → <i>hereva</i>

(6) Substitució de e, o per a:	<i>mestre</i> → <i>mestra</i> <i>àrbitre</i> → <i>àrbitra</i> <i>alumne</i> → <i>alumna</i> <i>ministre</i> → <i>ministra</i> <i>sogre</i> → <i>sogra</i>
---------------------------------------	---

Els noms **masculins acabats en vocal tònica fan el femení en -na**. L'accent del masculí desapareix en el femení:

germà → *germana*
cosí → *cosina*
lleó → *lleona*
degà → *degana*

1.1.1.1 CASOS ESPECIALS

1.1.1.1.1 SUFIXOS PARTICULARS

Hi ha alguns **sufixos especials** per al femení, sobretot relacionats amb professions:

-leg → -loga	<i>psicòleg</i> → <i>psicòloga</i> <i>filòleg</i> → <i>filòloga</i>
-essa	<i>alcalde</i> → <i>alcaldessa</i> <i>metge</i> → <i>metgessa</i>
-iu	<i>actor</i> → <i>actriu</i>

1.1.1.1.2 PARAULES DIFERENTS

Alguns noms de persona i d'animal tenen una forma diferent per al masculí i per al femení:

Persones	Animals
<i>home</i> ↔ <i>dona</i>	<i>cavall</i> ↔ <i>euga/egua</i>
<i>pare</i> ↔ <i>mare</i>	<i>toro</i> ↔ <i>vaca</i>
<i>marit</i> ↔ <i>muller</i>	<i>ase</i> ↔ <i>somera</i>
<i>oncle</i> ↔ <i>tia</i>	<i>boc</i> ↔ <i>cabra</i>
<i>gendre</i> ↔ <i>nora/jove</i>	<i>porc</i> ↔ <i>truja</i>

1.1.1.1.3 MASCULINS FORMATS A PARTIR DE FEMENINS

Hi ha alguns noms masculins que es formen a partir del femení:

abella → *abellot*

didà → *didot*
bruixa → *bruixot*

1.1.1.1.4 INVARIABLES

- a) Els noms acabats en *-nt*, *-ble*, *-ta*, *-aire*, *-ista*, *-cida*, *-arca* no canvien el sufix i es distingeixen per l'article.

Masculí	Femení
<i>un comptable</i>	<i>una comptable</i>
<i>un estudiant</i>	<i>una estudiant</i>
<i>un poeta</i>	<i>una poeta</i>
<i>un escombriaire</i>	<i>una escombriaire</i>
<i>un periodista</i>	<i>una periodista</i>
<i>un homicida</i>	<i>una homicida</i>
<i>un monarca</i>	<i>una monarca</i>

COMPTE!

president – *presidenta* *client* → *clienta*
parent → *parenta* *sant* → *santa*

- b) Alguns noms de professions només es distingeixen per l'article

Masculí	Femení
<i>un pilot d'avió</i>	<i>una pilot d'avió</i>
<i>el cap del departament</i>	<i>la cap del departament</i>
<i>un conserge</i>	<i>una conserge</i>
<i>un espia</i>	<i>una espia</i>
<i>un testimoni</i>	<i>una testimoni</i>

- c) Hi ha noms de persona que només tenen un gènere: són masculins o femenins, independentment del referent que tinguin:

Són masculins	<i>el nadó, el bebè</i>
Són femenins	<i>la criatura, la persona, la víctima</i>

El Joan és una bona persona.
La Maria, quan era un bebè, era molt bufona.

- d) Hi ha noms d'animals que sempre tenen el mateix gènere. Si volem distingir el sexe de l'animal haurem d'afegir *mascle* o *femella* darrere la forma.

Són masculins	<i>el mosquit, el guepard, el puma, el dofí, el goril·la, el pop</i>
Són femenins	<i>la mosca, la rata, la serp, la guineu, la girafa, la gamba, una aranya</i>

*Els que piquen són els mosquits femella, no els mascles.
Saps com distingir les aranyes mascle de les aranyes femella?*

1.1.2 ELS NOMS INANIMATS

Els noms inanimats solen ser o bé femenins o bé masculins. Les terminacions són variables.

1.1.2.1 NOMS MASCULINS

Pel que fa als noms masculins, es poden diferenciar les classes següents:

1. Noms sense cap marca explícita

La majoria de substantius masculins no tenen cap marca explícita. Molts acaben en consonant, en semivocal o bé amb una vocal tònica (encara que tenen un radical acabat en *-n*): *cap, dit, cabell, oceà* (l'arrel és *ocean*, com podem comprovar en *oceans, oceànic*).

2. Noms acabats en *-e*

Hi ha un grup de noms masculins que, encara que no tenen marca flexiva explícita, acaben en una vocal *e* que no forma part del radical.

En alguns casos, la vocal *e* és una vocal de suport, que ajuda a pronunciar seqüències consonàntiques que altrament no serien possibles: *arbre, quadre, vespre, himne...*

En altres casos, la vocal no és de suport, sinó que és una marca flexiva (ja que el nom masculí sense la vocal seria igualment pronunciable): *mètode, període*.

3. Noms acabats en *-a*

Hi ha un grup minoritari de noms masculins que presenten la marca *-a*: *anagrama, cisma, clima, dia, diagrama, dilema, drama, idioma, mapa, pijama, problema*.

4. Noms acabats en *-o*

Hi ha un grup molt petit de noms masculins que acaben en *-o*: *carro, ferro, morro, motllo, suro,...*

5. Noms amb altres terminacions: *-us, -is, -es, -s, -i*

Finalment, en casos esporàdics, sovint manlleus o cultismes, els noms masculins adopten altres marques de classe més idiosincràtiques. És el cas, per exemple, de les marques constituïdes per una vocal àtona seguida de *s*, com a *us* (*globus*), *os* (*termos*), *is* (*brindis*); per una *s*, com a *socors*, *temps*, o per una *i*, com a *alumini*, *eclipsi*, *municipi*, *principi*, *termini*.

1.1.2.2 NOMS FEMENINS

Els noms femenins també es poden dividir en diversos grups:

1. Femenins acabats en *-a*

La classe més nombrosa i regular de noms femenins presenta la marca *-a*: *bota*, *pluja*, *aigua*.

2. Femenins sense cap marca flexiva explícita

Hi ha un grup de noms femenins que no tenen cap marca flexiva explícita, com *dent*, *llum*, *nau*, *por*, *raó*...

Molts d'aquests noms són derivats amb els sufijos següents:

- *-ció*: *acreditació*, *estabilització*
- *-ió*: *comunió*, *divisió*
- *-itat*, *-dat*, *-edat*, *-tat*, *-etat*: *facilitat*, *maldat*, *soledat*, *lleialtat*, *seguretat*
- *-or*: *calor*, *fredor*, *blancor*, *verdor*

3. Femenins amb altres marques específiques

Hi ha molt pocs femenins que adoptin marques flexives diferents de *a* o de \emptyset , però n'hi ha alguns:

- En *-o*: sovint són manlleus (*libido*) o fruit del truncament de cultismes (*moto*, *foto*)
- En *-e*: pot ser vocal de suport (*febre*, *llebre*, *torre*) o no (*imatge*, *intermpèrie*, *mare*)
- En *-is*, *-us*, *-es*, *-s*, *-u*, *-i*: *glotis*, *venus*, *càries*, *pelvis*, *tribu*, *anàlisi*

1.1.3 ELS NOMS DE DOBLE GÈNERE

Hi ha substantius que admeten dos gèneres, amb el mateix significat:

<i>el crin</i>	<i>la crin</i>
<i>el fantasma</i>	<i>la fantasma</i>
<i>el grip</i>	<i>la grip</i>
<i>el mar</i>	<i>la mar</i>
<i>el rentaplats</i>	<i>la (màquina) rentaplats</i>
<i>el serpent</i>	<i>la serpent</i>
<i>el vessant</i>	<i>la vessant</i>
<i>el vodka</i>	<i>la vodka</i>
<i>un aglà</i>	<i>una aglà</i>
<i>un art</i>	<i>una art</i>
<i>un aviram</i>	<i>una aviram</i>

Normalment s'empren en masculí *aglà, aviram, crin, èmfasi, fantasma, rentaplats, vodka*, mentre que es fan servir en femení *crisma* o *serpent*. Els mots *art* i *mar* apareixen en tots dos gèneres.

Hi ha substantius que, amb la mateixa forma, poden ser masculins o femenins segons el seu significat:

MASCULINS		FEMENINS	
el canal	<i>banda de freqüències d'una transmissió</i>	la canal	<i>conduïte destinat a portar aigua</i>
el capital	<i>quantitat de diners de què disposem</i>	la capital	<i>ciutat principal d'una regió, comarca, país o estat</i>
el clau	<i>barreta de ferro o d'altres metalls que es clava a la fusta</i>	la clau	<i>peça de metall que serveix per obrir un pany</i>
el còlera	<i>malaltia infecciosa caracteritzada per vòmits, acidosi i rampa muscular</i>	la còlera	<i>irritació violenta contra algú</i>
el coma	<i>estat d'inconsciència produït per alguna malaltia</i>	la coma	<i>signe de puntuació</i>
el coral	<i>composició per a cor</i>	la coral	<i>cor de cant</i>
el delta	<i>formació sedimentària dipositada per un riu en el desguàs, plana i baixa, de vegades triangular</i>	la delta	<i>quarta lletra de l'alfabet grec (δ, Δ).</i>
el deu	<i>número 10</i>	la deu	<i>font</i>
un editoria l	<i>comentari periodístic que expressa l'opinió de l'empresa editora</i>	una editorial	<i>empresa dedicada a la selecció, edició, venda i promoció de llibres, opuscles i material gràfic en general</i>
el fi	<i>finalitat, objecte d'alguna cosa</i>	la fi	<i>final d'algun esdeveniment, llibre, etc.</i>

el llum	<i>instrument que serveix per fer claror</i>	la llum	<i>forma d'energia que ens permet veure-hi</i>
el nou	<i>número 9</i>	la nou	<i>fruit de la noguera</i>
un ordre	<i>disposició regular, metòdica</i>	una ordre	<i>manament</i>
el part	<i>acció de parir, de tenir fills</i>	la part	<i>porció, element que resulta de dividir un tot</i>
el planeta	<i>cos celeste</i>	la planeta	<i>destí</i>
el pols	<i>batec arterial</i>	la pols	<i>conjunt de partícules diminutes</i>
el post	<i>lloc ocupat per tropes</i>	la post	<i>peça plana</i>
el pudor	<i>decència, modèstia</i>	la pudor	<i>mala olor</i>
el salut	<i>salutació, acció de saludar</i>	la salut	<i>benestar físic i emocional</i>
el son	<i>estat fisiològic en què hom es troba quan form</i>	la son	<i>ganes de dormir</i>
el terra	<i>paviment o superfície en què s'està, camina...</i>	la terra	<i>planeta on vivim, tercer en ordre de distància al sol</i>
el vall	<i>excavació longitudinal, especialment al voltant d'una fortificació</i>	la vall	<i>depressió en què convergeixen dos vessants i recorreguda per un curs d'aigua o una glacera.</i>

1.2 EL NOMBRE

Com hem dit, els noms tenen flexió de nombre. En català, el nombre el determina l'oposició entre el singular (que normalment no té marca flexiva, com passa a *nen*) i el plural (que normalment es fa afegint -s a la forma del singular: *nens*).

Normalment, la forma del singular es fa servir per parlar d'una entitat (d'una persona o cosa) i la del plural, per parlar de més d'una persona o cosa:

un nen, un bolígraf

dos nens, dos bolígrafs

De vegades, però, no és així. Pot passar que:

- L'oposició no marqui diferència: *pantaló - pantalons* (signifiquen el mateix)
- El contrast singular-plural indiqui un canvi de significat: *la ullera - les ulleres, la colònia - les colònies*, etc.

En un sintagma nominal, totes les paraules que acompanyen el nom han de tenir el mateix nombre:

- *Ara estan de moda les ulleres grosses.*
- *Els nens petits no poden sortir de nit.*

1.2.1 FORMACIÓ DEL PLURAL

Tenim quatre maneres de formar el plural en català:

1. Afegir **-s** al singular

Exemple: nen-nens; cotxe-cotxes

ATENCIÓ!

Les paraules acabades en *-a* fan el plural en *-es*: *dona → dones; poema → poemes*. Això provoca alguns canvis ortogràfics:

- a) *-ca → -ques: xarranca → xarranques*
- b) *-ga → -gues: amiga → amigues*
- c) *-ça → -ces: balança → balances*
- d) *-qua → -qües: pasqua → pasqües*
- e) *-gua → -gües: aigua → aigües*

2. Afegir **-ns** al singular

La majoria de mots acabats en vocal tònica afegeixen *-ns*.

pa → pans
mà → mans
fre → frens
bé → béns
fi → fins
cosí → cosins
avió → avions
raó → raons

Els mots d'origen estranger solen fer el plural en *-s*:

sofà → sofàs
cafè → cafès
te → tes
bisturí → bisturís
tabú → tabús

3. Afegir **-os** al singular

Els noms masculins acabats en *-s*, *-ç*, *-x*, *-ix*, *-tx* afegeixen *-os* per fer el plural:

	Singular	Plural
--	----------	--------

-s	<i>gos, pas</i>	<i>gossos, passos</i>
	<i>cas, pis</i>	<i>casos, pisos</i>
-ç	<i>braç</i>	<i>braços</i>
-x	<i>fax, complex</i>	<i>faxos, complexos</i>
- ix	<i>peix, moix</i>	<i>peixos, moixos</i>
- tx	<i>despatx, empatx</i>	<i>despatxos, empatxos</i>

COMPTE!

Els noms femenins acabats en -ç o -x fan el plural en -s:

hèlix → *hèlixs*

esfinx → *esfinxs*

calç → *calçs*

falç → *falçs*

També els cultismes o els masculins procedents d'altres llengües fan el plural afegint, simplement, una -s:

índex → *índexs*

làtex → *làtexs*

vèrtex → *vèrtexs*

àpex → *àpexs*

4. Afegir indistintament -s o -os al singular

Els mots que acaben en -sc, -ig, -st, -xt poden fer el plural en -s o en -os, indistintament.

	Singular	Plural
-sc	<i>disc, bosc</i>	<i>discs/discos, boscs/boscós</i>
-st	<i>gest, tast</i>	<i>gests/gestos, tast/tastos</i>
-xt	<i>text, context</i>	<i>texts/textos, contexts/contextos</i>
-ig	<i>sondeig desig</i>	<i>sondeigs/sondejós, desigs/desitjos</i>

1.2.2 NOMS INVARIABLES

Hi ha noms que en singular i en plural són iguals, és a dir, tenen la mateixa forma. Són bàsicament de cinc classes:

1. Noms femenins en -s	
-------------------------------	--

<i>l'urbs → les urbs</i>	<i>la càries → les càries</i>
<i>la glotis → les glotis</i>	<i>l'acròpolis → les acròpolis</i>
2. Noms masculins no aguts en -s	
<i>el llapis → els llapis</i>	<i>el bíceps → els bíceps</i>
<i>l'atles → els atles</i>	<i>el cactus → els cactus</i>
<i>el globus → els globus</i>	<i>el brindis → els brindis</i>
3. Compostos amb el segon element plural	
<i>el rentaplats → els rentaplats</i>	<i>el parallamps → els parallamps</i>
<i>el salvavides → els salvavides</i>	<i>el guardaespalles → els guardaespalles</i>
4. Els dies de la setmana acabats en -s	
<i>el dilluns → els dilluns</i>	<i>el dimarts → els dimarts</i>
<i>el dijous → els dijous</i>	<i>el dimecres → els dimecres</i>
<i>el divendres → els divendres</i>	
5. Alguns noms masculins aguts acabats en -s	
<i>el fons → els fons</i>	<i>el temps → els temps</i>

1.2.3 NOMS DEFECTIUS

Hi ha noms que **només s'utilitzen en plural**. Són els *pluralia tantum*, és a dir, mots que no tenen forma per al singular però que semànticament poden ser singulars o plurals.

<i>els afores</i>	<i>les escombraries</i>	<i>les tovalles</i>
<i>els calçotets</i>	<i>les setrilleres</i>	<i>els queviures</i>
<i>els escacs</i>	<i>les acaballes</i>	<i>les ulleres</i>
<i>les golfes</i>	<i>les postres</i>	<i>els annals</i>
<i>les tisores</i>		

Exemple:

Portes unes ulleres molt boniques.

Sempre tinc dues ulleres per si de cas.

Hi ha noms, en canvi, que **sempre solen ser singulars**. Són els següents:

1. *Singularia tantum*: *salut, set, fam*, etc.
2. Noms col·lectius: *gent, públic*

3. Noms amb un referent únic:

a. Punts cardinals: *nord, sud, est, oest*

b. Altres: *cel, infern, fe*

4. Noms de corrents ideològics o artístics: *comunisme, capitalisme, socialisme*

5. Noms propis

Poden tenir plural, però, en usos estilístics:

Conec tres Joans!

Els cubismes de Picasso, Gris i Cézanne són molt diferents.

1.2.4